

emcdda.europa.eu

Mērķis — narkotikas

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra ziņojums

ISSN 1725-8529

Atbilde uz jaunām psihoaktīvām vielām

Tā kā likumos skaidri jādēfinē tās vielas, uz kurām attiecas kontrole, ārpus tiesiskās kontroles esošas psihoaktīvas vielas atklāšana var ļaut piegādātājiem gūt peļņu, kamēr risks patērētāju veselībai nav zināms. Iestādes pēc tam šīs vielas var identificēt un pievienot kontrolējamo vielu sarakstam, un tā cikls sākas no jauna. Nesenie sasniegumi, kas organiskas vielas ļauj lēti sintezēt, apvienojumā ar interneta sniegto informācijas apmaiņu un mārketinga iespējām ir noveduši pie tā, ka jaunas psihoaktīvas vielas nepieredzētā tempā kļūvušas plaši pieejamas. Tās var tirtot pilsētu centru veikalos, kas specializējušies narkotiku atribūtos, un viegli pieejamās

īmekļa vietnēs, kam ir iespējas jaunās narkotikas ātri izplatīt valstīs un starptautiskā mērogā. Ātrums, kādā jaunas psihoaktīvas vielas var parādīties un tikt izplatītas, šobrīd ir izaicinājums likumdošanas procedūrai, kas izveidota, lai vielu kontrolētu katrā valstī. To mēnešu laikā, kuri vajadzīgi jaunās vielas kontroles ieviešanai atbilstoši krimināllikumam un ar tās lietošanu saistīto apdraudējumu noteikšanai, piegādātāji gūst nozīmīgu peļņu. Politikas veidotāji prasa jaunus, ātrākus un efektīvus narkotiku kontroles veidus, kas aizsargātu sabiedrības veselību un, ja iespējams, atturētu piegādātājus atrast jaunu vielu cikla turpināšanai.

Dalībvalstīm nepieciešama spēja ātri identificēt un zinātniski novērtēt arvien dažādākas un sarežģītākas jaunās vielas, kas parādās tirgū. To atbildes mehānismi ir jāoptimizē, lai efektīvi un racionāli aizsargātu sabiedrības veselību ar iespējami mazākām nevēlamām sekām; kontrole atbilstoši likumam par narkotikām ir viena no dažādajām iespējām, kā to sasniegt.

**Wolfgang Götz,
EMCDDA direktors**

Definīcija

Jauna psihoaktīva viela. Jauna narkotiska vai psihotropā viela tīrā formā vai preparātā, ko nekontrolē atbilstoši 1961. gada Apvienoto Nāciju Organizācijas Vienotajai konvencijai par narkotiskajām vielām vai 1971. gada Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijai par psihotropajām vielām, bet kas var būt sabiedrības veselības apdraudējums, kurš salīdzināms ar minētajās konvencijās uzskaitīto vielu radīto apdraudējumu (Padomes Lēmums 2005/387/TI).

Galvenie jautājumi

1. Jaunas psihoaktīvas vielas nav viegli konstatējamas un identificējamas kriminālistikas laboratorijās. Nepazīstamu vai negaidītu vielu pārbaude izstrādājumos ir darbietilpīga, sarežģīta un dārga. Tas var kavēt likumdevēju un tiesībsargsardzības mērķtiecīgu un savlaicīgu atbildes reakciju.
2. Juridiski nav iespējams uzskatīt par noziedzīgu visu psihoaktīvo vielu neatļautu izplatīšanu, un tādējādi likumdošana var vienīgi reaģēt uz vielu parādīšanos, nevis būt proaktīva.
3. Jaunas psihoaktīvas vielas var radīt apdraudējumu indivīda un sabiedrības veselībai, kā arī sociālu risku, ietekmējot plašāku kopienu. Tomēr, tām pirmoreiz parādoties tirgū, nav informācijas par riska veidiem, kas ar tām saistīti.
4. Lai uz vielu attiecinātu likumus par narkotikām, likumdošanas procedūrai ir vajadzīgs laiks, dažās valstīs tas ir ilgāks par gadu.
5. Jaunas psihoaktīvas vielas kontrolēšanai var būt negaidītas un nevēlamas sekas. Tā var stimulēt tāda nekontrolēta aizstājēja meklējumus un izplatīšanu, kurš varētu būt kaitīgāks par savu priekštecī.
6. Citām kontroles iespējām, kaut arī tās ir ātrākas, trūkst sankciju, lai tās sniegtu tos pašus vēstījumus par atturēšanu un veselības apdraudējumu. Tās var nebūt efektīvas, lai novērstu vai apturētu jaunās vielas tirgošanu un izplatīšanu.

1. Agrinās brīdināšanas sistēmas

Agrinās brīdināšanas sistēmas par jaunām psihoaktīvām vielām Eiropā darbojas gan ES, gan valstu līmenī. Eiropas agrīno brīdināšanas sistēmu, kas izveidota 1997. gadā, ir ieviesis *EMCDDA*, un tā balstās uz valstu sistēmām. Tas ir daudzdisciplīnu tīkls, kas vāc, novērtē un ātri izplata informāciju par jaunām narkotikām un tās saturošiem izstrādājumiem. Divos pēdējos gados ir parādījis rekordliels skaits Eiropā pirmoreiz identificētu jaunu vielu: 2009. gadā — 24 un 2010. gadā — 41 (skatīt attēlu). Pašlaik ES līmenī veic aptuveni 150 vielu monitoringu.

Valstu agrinās brīdināšanas sistēmām ir atšķirīgas struktūras vai sastāvdaļas atkarībā no konkrētām valsts vajadzībām un prioritātēm, tomēr tās kalpo arī Eiropas sistēmas vajadzībām. Eiropā valstu agrinās brīdināšanas sistēmas atšķiras daudzējādi, tostarp atšķiras to juridiskais pamats, atrašanās valdībā (veselības vai tiesībsardzības struktūrās), tvērums (vietējais, reģionālais vai valsts) un tām piešķirtie resursi. Tās var atšķirties arī pēc uzbūves un kapacitātes, piemēram, dažas agrinās brīdināšanas sistēmas iekļauj stiprus kriminālistikas un toksikoloģijas tīklus, dažas veic no lietotājiem savāktu paraugu monitoringu, un dažas ir saistītas ar ātras atbildes mehānismu. Valstu agrinās brīdināšanas sistēmas var stiprināt, izmantojot kvantitatīvus narkotiku monitoringa indikatorus, kvalitatīvus pētījumus un daudzdisciplīnu informācijas avotus, piemēram, veselības aprūpes sniedzējus, tiesībsardzības organizācijas un neatkarīgus pētniekus. Tās var izmantot jaunākos analītiskos un tehnoloģiskos sasniegumus un gūt labumu no efektīvas un savlaicīgas informācijas apmaiņas starp visiem partneriem.

2. Proaktīva kontrole

Psihoaktīvajām vielām, ko kontrolē atbilstoši krimināllikumam, jābūt skaidri definētām. Tā pamatā ir princips, kas nostiprināts Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un dažu valstu konstitūcijās, proti, ka nevienu nevar atzīt par vainīgu pārkāpumā, kas attiecīgajā

laikā nav bijis kriminālpārkāpums. Pamatojoties uz to, Eiropas Cilvēktiesību tiesa nolēma, ka krimināllikumam jābūt konkrētam attiecībā uz to, ko tas klasificē kā pārkāpumu. Tas nozīmē, ka likumā par narkotikām neuzskaitītās vielas minētais likums nekontrolē.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse tomēr ļauj dažus pārkāpuma elementus noskaidrot un uz tiem attiecināt pārkāpuma sākotnējo definīciju. Kontrolējamo ķīmisko vielu saimju vispārējās definīcijas izmanto Īrija un Apvienotā Karaliste. Kontrolēto narkotiku analogi vai atvasinājumi var nozīmēt tos, kuriem ir līdzīga uzbūve vai iedarbība, un tāpēc ietvert lielāku vielu diapazonu nekā vispārēja definīcija; tos var piemērot visām vielām, kas kontrolējamas atbilstoši likumam par narkotikām (kā Bulgārijā, Norvēģijā), izraudzītām kategorijām (Latvija, Malta) vai tieši vienai nelielai grupai (Luksemburga). Dažas dalībvalstis tomēr ir ziņojušas, ka tām būtu grūtības ieviest vispārējo definīciju, jo būtu nepieciešamas izmaiņas primārajos tiesību aktos vai varētu būt pretrunas ar konstitucionālajiem principiem. 2010. gadā Īrija ieviesa tiesību aktus, kas aizliedz pārdošanu jebkuras atkarību izraisošas vai kaitīgas psihoaktīvas vielas cilvēku patēriņam, un Polija aizliedza aizvietojošo narkotiku tirdzniecību. Ir pagājis pārāk īss laiks, lai pilnībā novērtētu šo pieeju.

3. Risku novērtēšana

Valstu sistēmas jaunu psihoaktīvu vielu radīto risku novērtēšanai pastāv lielākajā daļā ES dalībvalstu. Šīs sistēmas aplūko veselības un sociālos riskus, ko rada jaunas vielas dažādos posmos, sākot no ražošanas un tirdzniecības līdz lietošanai. Tās var arī novērtēt organizētās noziedzības potenciālo iesaistīšanos un iespējamo kontroles pasākumu sekas. No 26 valstīm, par kurām ir pieejama informācija, sešas nav ziņojušas par riska novērtēšanas sistēmu kā daļu no juridiskās kontroles procedūras. Riska novērtēšanas sistēma ir tieši minēta sešu valstu likumā par narkotikām, ir daļēji formalizēta septiņās, un vēl septiņās to var veikt uz *ad hoc* pamata. Vairumā valstu to veic valsts amatpersonas, bet četrās to veic

neatkarīga zinātniska struktūra (Ungārijā, Nīderlandē, Austrijā, Apvienotajā Karalistē).

Aptuveni puse ES dalībvalstu juridiski atšķir vielas pēc to radītā kaitējuma līmeņa, un riska novērtēšana var palīdzēt ar precīzu klasifikāciju un sabiedrības informēšanu par kaitējumu. Plašsaziņas līdzekļu ziņojumi par domājamo kaitējumu var palielināt spiedienu uz likumdošanas kontroli, pirms ir zināmi galvenie fakti. Tomēr, pastāvot norādēm, ka jaunās psihoaktīvas vielas lieto relatīvi nedaudz, ir jā rūpējas, lai, pārāk augstu novērtējot riskus, nezaudētu ticamību. Šķiet, dažas valstis savas klasifikācijas precizitāti pārvērtē vēlāk, kad jaunai informācijai būtu jābūt pieejamai.

4. Ātrāki, bet uzraudzīti procesi

Tas, cik laika vajadzīgs jaunas vielas nodošanai kontrolē, ir atkarīgs no ievērotās procedūras, iesaistītā likuma būtības un vajadzīgā apstiprinājuma līmeņa. Piemēram, sarežģītai procedūrai, lai mainītu parlamenta likumu, kas jāapstiprina valsts vadītājam, būs vajadzīgs ilgāks laiks nekā vienkāršai procedūrai, kas nepieciešama, lai mainītu viena ministra parakstītos noteikumus. Lai pārvarētu aizkavēšanas procedūras dēļ, Vācija un Nīderlande ir izveidojušas ārkārtas sistēmas, kas ļauj vielu uz gadu nodot pagaidu kontrolē ar viena ministra, nevis valdības apstiprinājumu; ja gada laikā neseko pastāvīgas kontroles procedūra, ierobežojums zaudē spēku. Vairākām citām valstīm ir operatīvas sistēmas, lai nodotu vielas pastāvīgā kontrolē, saīsinot noteiktos konsultēšanās periodus likuma sagatavošanas procesa laikā. Zviedrijā atsevišķs likums — akts par veselībai bīstamām precēm — ļauj ātri klasificēt vielu kā smaga kriminālsoda priekšmetu attiecībā uz pārdošanu vai valdījumu, kamēr iestādes apsver, vai tā atbilst "narkotikas" definīcijai un tādā gadījumā jāuzskaita par kontrolējamu narkotiku. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 98/34/EK pieprasīts trīs mēnešu laikā paziņot par valsts darbībām, kas ierobežo Savienības iekšējo tirdzniecību, bet no tā var atteikties nopietnu sabiedrības veselības vai drošības iemeslu dēļ.

5. Kontroles negaidītas sekas

ES riska novērtēšanas procedūrā ņemtas vērā kontroles pasākumu iespējamās sekas, kas var ietvert jaunas kontrolējamās vielas aizstāšanu ar citu nekontrolējamu vielu — dažkārt vielu ar nopietnākiem efektiem. Piemēram, *GHB* (gamma-hidroksisviestskābes) kontrole var novest pie tās ķīmiskā un metaboliskā prekursora *GBL* (gamma-butirolaktona) lietošanas palielinājuma, un *GBL* ir vismaz tikpat bīstams kā *GHB*. Pēc tam, kad psihocīnu saturošas halucinogēnās sēnes sāka kontrolēt, daži mazumtirgotāji sāka piedāvāt sēni *Amanita muscaria*, kurai piemīt būtiski toksicitātes riski. Kad Eiropā pakļāva kontrolei mefedronu, tiešsaistes mazumtirgotāji sāka kā aizstājēju reklamēt nafironu. Tomēr nafirona vietā daudzi paraugi saturēja vienu vai vairākus kontrolētus katinonus vai citas ar nafironu ķīmiski nesaisītas vielas.

Saglabāt paaugstinātu modrību attiecībā uz jaunām narkotikām var būt dārgi, jo nepieciešama arvien lielāka skaita jaunu vielu identifikācija un ar tām saistīto risku un atbildes reakciju pētījumi. Jaunu psihoaktīvu

vielu nodošanai kontrolē atbilstoši likumam par narkotikām nepieciešami arī tiesībsargāšanas resursi. Valstis, kas piemēro šo pieeju, visos gadījumos varētu riskēt ar savas valsts sistēmas pārslodzi. Ievērojot to, zinātniskās riska novērtēšanas ekspertu grupas Nīderlandē un Apvienotajā Karalistē ir sniegušas ieteikumus dažu vielu (attiecīgi, halucinogēno sēņu un *khat* (*Catha edulis*)) kriminālkontroles vietā atbalstīt profilakses programmas.

6. Vai citi tiesību akti ir efektīvi?

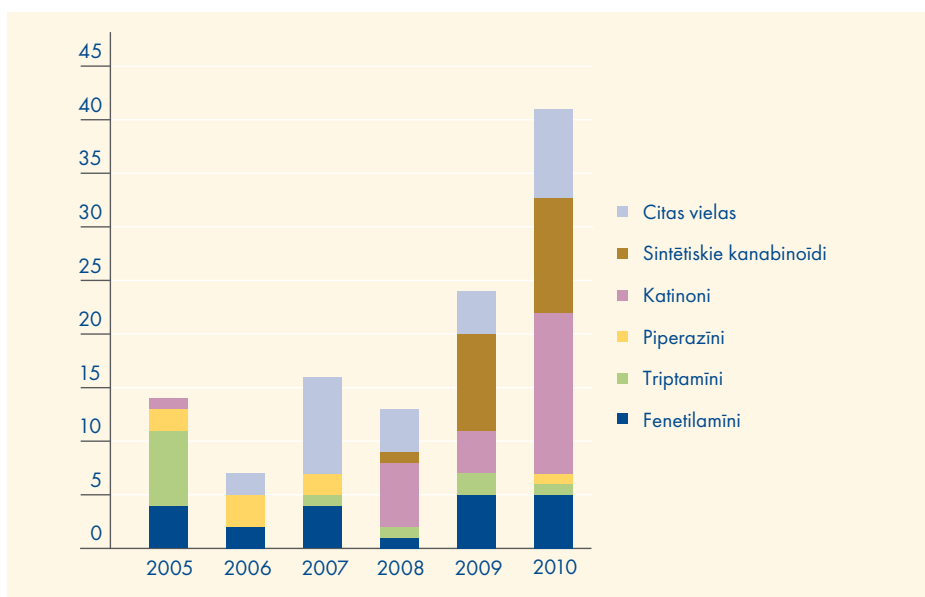
Lai apturētu jaunu narkotiku atklātu izplatīšanu, dažas Eiropas valstis veiksmīgi izmantojušas citus tiesību aktus. Minētie likumi pamatojas uz saskaņotām ES definīcijām, kurām jau jādarbojas visās dalībvalstīs. Noteikumi, kas prasa, lai pārdodamās preces vai pārtika būtu skaidri un precīzi marķētas attiecībā uz to paredzamo izmantošanu, ir izmantoti, lai konfiscētu *spice* produktus, kas nav marķēti valsts valodā (Itālija) un mefedronu, kas marķēts kā vannas sāls vai mēslojums augiem (Apvienotā Karaliste). Piemērojot jaunai psihoaktīvai vielai saskaņoto ES zāļu

definīciju, valstu zāļu aģentūras var aizliegt neatļautu importu, tirdzniecību vai izplatīšanu. Austrija 2009. gadā klasificēja *spice* produktus atbilstoši ar kriminālsodāmību nesaisītu zāļu tiesību aktiem, un tas izrādījās efektīvi, lai apturētu *spice* atklātu tirgošanu un izplatīšanu valstī, vienlaikus izvairoties no lietotāju kriminālsodāmības. Importa aizliegumi Austrijā (*spice*) un Apvienotajā Karalistē (mefedrons) ir devuši ieguldījumu atklātas izplatīšanas apturēšanā.

Jaunu cilvēku piekļuvi jaunām vielām var samazināt ar licencēšanu vai vecuma ierobežojumiem mazumtirdzniecības vietās. Tie var būt līdzīgi ierobežojumiem, kas regulē alkohola un tabakas pārdošanu, bet citi piemēri ietver "kafijas veikalus" Nīderlandē un butāna un šķīdinātāju tirdzniecību Apvienotajā Karalistē.

Visas šīs pieejas atbilst Apvienoto Nāciju Organizācijas Narkotiku kontroles un noziedzīgu nodarījumu novēršanas biroja nesenojiem ieteikumiem, lai uzsvērtu tiesībsargāšanu ar mērķi aizsargāt veselību un koncentrēties uz piegādātājiem, nevis krimināli sodīt visus lietotājus.

Jauno psihoaktīvo vielu skaits, par kurām paziņots Eiropas agrinās brīdināšanas sistēmai atbilstoši Padomes Lēmumam 2005/387/TI

Mērķis — narkotikas ir politikas pārskatu sērija, ko publicē Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (EMCDDA) Lisabonā. Šos pārskatus regulāri sagatavo 23 Eiropas Savienības oficiālajās valodās, kā arī norvēģu un turku valodā. Oriģinālvaloda ir angļu valoda. Jebkuru rakstu var reproducēt ar nosacījumu, ka tiek norādīts avots.

Lai iegūtu bezmaksas abonementu, lūdzu, rakstiet uz e-pasta adresi: publications@emcdda.europa.eu

Cais do Sodré, 1249-289 Lisabona, Portugāle
Tālr. +351 211210200 • Fakss +351 218131711
info@emcdda.europa.eu • www.emcdda.europa.eu

Secinājumi un politikas apsvērumi

1. Jaunu psihoaktīvu vielu konstatēšana un identifikācija, tām parādoties tirgū, ir pirmie soļi potenciāli bīstamu jaunu narkotiku riska novērtēšanā un galu galā — kontrolē. Agrīnās brīdināšanas sistēmu būtiska sastāvdaļa ir spēja veikt šo uzdevumu.
2. Riska novērtēšanas sistēmas var sniegt pierādījumus likumdošanas procesa atbalstam. Rezultāti var nodot sabiedrībai precīzu un ticamu vēsti par risku vai kaitējumu, kas saistīts ar vielu. Mērķtiecīgs pētījums ir risinājums, kā nodrošināt stingru pierādījumu bāzi riska novērtēšanai un kontroles pasākumu aktuālam pamatojumam.
3. Svarīgs politikas mērķis ir pareizi līdzsvarot atbildes uz jaunām vielām ātrumu, no vienas puses, ar pietiekamiem zinātniskiem pierādījumiem un tiesisko uzraudzību, no otras puses.
4. Likumiem par narkotikām ir jāpievēršas vielām, kuras ir nopietns veselības un sociāls apdraudējums. Lai atturētu no tādu nekontrolējamu vielu lietošanas, kas var būt nedrošas, var izmantot arī citus pasākumus, kas apvienoti ar profilakses programmām.
5. Ir svarīgi ņemt vērā, vai citi jau pieejamie likumi, piemēram, likumi par patērētāju aizsardzību un zālēm, var sasniegt vēlamo mērķi; reakcijas ātrums var būt svarīgāks par bardzību. Importa aizliegumi var samazināt spiedienu uz vietējiem tiesībsardzības mehānismiem.
6. Eiropas Komisija sadarbībā ar ES valstīm, EMCDDA un Europol izstrādā jaunu likumdošanu, lai uzlabotu jaunu psihoaktīvo vielu kontroli visā ES.

Galvenie avoti

EMCDDA (2006). *Hallucinogenic mushrooms. Thematic paper*. Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs, Lisabona (<http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index31208EN.html>).

EMCDDA (2007). *Early-warning system on new psychoactive substances: operating guidelines*. Eiropas Savienības Publikāciju birojs, Luksemburga.

EMCDDA (2008). *GHB and its precursor GBL: an emerging trend case study. Thematic paper*. Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs, Lisabona (<http://www.emcdda.europa.eu/publications/thematic-papers/ghb>).

EMCDDA (2009). *Legal responses to new psychoactive substances in Europe*. Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs, Lisabona (<http://www.emcdda.europa.eu/publications/legal-reports/control-systems>).

EMCDDA (2010). *Risk assessment of new psychoactive substances: operating guidelines*. Eiropas Savienības Publikāciju birojs, Luksemburga.

EMCDDA (2011). *Report on the risk assessment of mephedrone in the framework of the Council decision on new psychoactive substances*. Eiropas Savienības Publikāciju birojs, Luksemburga.

Informācija tīmeklī

EMCDDA narkotiku profili

BZP un citi piperazīni (BZP and other piperazines)

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/bzp>

Sintētiskie kanabinoīdi un spice (Synthetic cannabinoids and 'Spice')

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/synthetic-cannabinoids>

Sintētiskie katinoni (Synthetic cathinones)

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/synthetic-cathinones>

Sintētiskie kokaina atvasinājumi (Synthetic cocaine derivatives)

<http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/synthetic-cocaine-derivatives>

Padomes Lēmums 2005/387/TI par informācijas apmaiņu, riska novērtējumu un kontroli attiecībā uz jaunām psihoaktīvām vielām

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:127:0032:0037:LV:PDF>

Publikāciju birojs

OFICIĀLAIS IZDEVĒJS: Eiropas Savienības Publikāciju birojs
© Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs, 2011. gads
DIREKTORS: Wolfgang Götz
AUTORI: Brendan Hughes, Ana Gallegos, Roumen Sedefov
REDAKTORS: Peter Fay
GRAFISKAIS IZPILDĪJUMS: Dutton Merryfield Ltd, Apvienotā Karaliste
Printed in Belgium